

Fərid HÜSEYN

Əvvəlki ötan sayımızda

Yuxulu, yoxsa oyaq?

"Min bir geco" nağıllarında hansısa həyat hekayəti nəql olunur, sonra dərhal Şəhrizad şaha deyir ki, nağılın qalanını, yaxud yenisini sabah danışacağam. Beləcə, hər geco bir nağıl tamamlanır. Belə olan təqdirdə həmin geco mütləq Şəhrizad, yaxud şahın adı xatırlanır, adotun, onların arasında qısa dialoqlar olur. Nağıl, yaxud geco bitəndən sonra şahın və Şəhrizadın adı çəkilən kimi oxucu, sanki fikrən dərhal nağıllar alomindən qopub real həyata qaydır. Bununla da daim şahın əmrinə itaət edən tələpkorütdən olan Şəhrizadın aqibəti tam olaraq bilinir. Bu moqəm bir qədər detektiv məhiyyət kəsb edir. Bu cür ədəbi gedi oxucunu "ayıq" saxlayır, onu nağıl mürşidünə aludə olmağa qoyur. Sanki Şəhrizad danışdığı nağılla dinləyicini yatdırtır, öz nağılı - həyat hekayət ilosə oxucunu oyadır.

Kəçid metodu

"Min bir geco" nağıllarında bir sıra hallarda oxşar nağıllar, hekayətlər nəql olunur. Haddisələr fərqli adamların başına gəlir. Həttə oxşar nağıllardan söhbət gəndəndə belə bir nağıl nəql olunub bitən kimi, digər nağıl ona əzəmət kimi xatırlanır. Mosolun, "Cin dedi: "Aç mənə burax, sənə mərhəmət ədömrəm". "Ba-lıq dedi: "Yalan deyirən, volzin! Sənə mənə mərhəmət ədömrəm". "Bunu eşidən cin balıqdan əvvəl: "Yunan şahı ilə Töbib Duhab kimdir, onların əhvalatı nə əhvalatdır?"

Bu kəçid həm növbəti nağılın başlanması üçün övərişli imkan yəndir, eyni zamanda bu təkrar-nağıllarla insanlara, şahın özünə də bəli olur ki, dünyada yeni heç nə yoxdur, sanki hər şey bir-birinin təkrarıdır. Sadəcə, həmin duruma düşmüş insanlar üçün baş vələn hadisələr yəndir. İnsanın üstünə aydın aləmləyə osas örmək bu çəhbən təkrarların çevrölərdən ibarət olmasını dörk etmisdər. Amma eçə hissi insana bənzərlişli, düşüncə tələp edir, ona gərdə do insanları daim elə döndürür ki, onlar vo həyatları müstəsna dər. Fərqli nağıllar kimi nəql olunur. Vo bununda da, sanki osərdə adəkçen adamların çoxunun tələyinin vacibliyi vurğulanır. Bu o deməkdir ki, osərdəki hər kəs vacib çəhbəndir. Bəşəriyyətdə hər kəs vacib insan, yaxud çəhbəndir kimi təqdım edilir, onların heç biri gözərdi olunmur?

Kimlər önəmli insantardır?

Şəhrizad nağılları danışanda müxtəlif adlar çəkir vo sonradan həmin ad sahiblərinə do əhvalatları, tələləri müstəqil nağıllara çevrılır. Mosolun, oğor nağılda üç qəlonərdin adı çəkilirsə, sonra onların da həyat hekayətləri fərqli nağıllar kimi nəql olunur. Vo bununda da, sanki osərdə adəkçen adamların çoxunun tələyinin vacibliyi vurğulanır. Bu o deməkdir ki, osərdəki hər kəs vacib çəhbəndir. Bəşəriyyətdə hər kəs vacib insan, yaxud çəhbəndir kimi təqdım edilir, onların heç biri gözərdi olunmur?

"MIN BİR GECO" NAĞILLARI HAQQINDA

Çünki Şah üçün hər insanın taleyi önəmli deyil. Oğor önəmli olsaydı hər geco bir qadınla gəcoləyib sonra da həyatına son qoyaraq onları qarışqa kimi yox etməzdı. Şəhrizad obrazların hər birinin üstündə ayrıca dayanmaqla, onlar haqqında danışmaqla şaha başa salmağa çalışır ki, hər insan bir tale, hər tale isə bir həyat hekayəti deməkdir. Beləcə, Şəhrizad şaha "individ", "ford" amilini açılır. Çünki güc sahibi olan insanlar bir sıra hallarda qarşısında dayanan insana, başqalarına "tale dəşiyicisi" kimi baxır, onları, sadəcə, öz otfrafindaki fon kimi qavrayır.

Paralel dünyalar

Bozon eyni nağıl paralel olaraq iki yerə danışılır. Mosolun, Şəhrizad deyir ki, qəlonərdə öz əhvalatını qadına danışmağa başladı. Beləcə, Şəhrizad həmin əhvalatı nəql edir. Nəticədə, sanki eyni nağılı qəlonərdə qadınlar, Şəhrizad isə şaha paralel olaraq danışır. Bu halda keçmiş zamanla indiki zaman, sanki güzgü effekti yaratmış olur. Şəhrizad səhərin açıldığını gərdəndə nağılı yarımcıq saxlayır, beləcə, qəlonərdə paralel olaraq susur. Sanki keçmiş bu günə bərgo hərəkətə gəlir, canlılıq qazanır. Sanki zamanlar bir-birini var edirlər, yaradırlar. Bir zaman olmayanda, digəri do olur.

Şah nə öyrənir?

"Min bir geco"do Şəhrizadın nağıllarında şah nələni öyrənir?

1. Şah, Şəhrizadı tanıyana qədər kəhbəvsə, qərarlarında tələson biri olur. Şəhrizad nağılları ilə şaha dinləmək modəniyyəti açlayır, səbir bəxş edir.

2. Şah daim əmlər verir, qərarlar çıxarır. Həmin əmlər, qərarları daha çox bu günə vətəncək üçündür. Yəni tutduğı mətveyn diktsi ilə şah daha çox indisi vo gəcoləyi ilə yaşayır. Nağılları, olub-bitmiş həyat hekayətlərini dinləyondən sonra isə şah kəçmişə do yaşamağı əlşir.

3. Şah nağıllara qulaq əsarəq ənləyir ki, kəçmiş müdaxilə mümkünədür. Şahını kulaq əsdığı nağıllardaki hadisələri vo təkrarlaşma, no do onları insanların yaddəşından silmək olar. Ölü mət kəçmiş zamanla da qarşısında hər kəs bərabərdir. Amma bu sözlər indiki zamana əid deyil, çünki indiki zamanda qədərət səhbiləri daha çox imkana malikdirlər, eləcə do gətəncək zamanda.

Min bir sənsəzliq

"Min bir geco" nağıllarında Şəhrizad səhbərin açıldığını gərdən kimi danışdığı nağılı yarımcıq kəsb ərdim növbəti gəcoləyə saxlayır. Günəşin doğuluşu ilə nağıl yarımcıq qalır. Beləcə, "min bir" rəqəmi sənsəz sayı simvolizə edir. Günəşin doğuluşu kəçmiş nöqtə qoyur, bu günü "başladır". Yəni nə qədər ki, günəş doğur o qədər nağıl bitir, no qədər ki, geco düşür o qədər nağıl "yararur"...

Yaddən çıxmaq

"Min bir geco" nağıllarının struktüruna əid belə bir fikir məşhurdur ki, bu nağıllar ərdəb dilinin qrammatik təfəkkürünün ifadəsidir. Yəni ərdəb dil fəktiv dil olduğuna gərdə bu dildə yaranan yeni söz özündən əvvəlkiyən, sanki içəndən çıxır, daha doğrusu, ondan yənarır. Bu nağıllar da fəktiv məhiyyəte malikdir, nağıllar, sanki ərdəb dilindəki sözlər kimi bir-birinin içərisindəndə çıxır. Amma bərdə struktüral məsələ daha maraqlıdır. O baxımdan ki, hər hansı söz özündən əvvəlki sözdən yənarır, eləcə do digər sözlər. Vo bir nəçə sözdən sonra, sanki ilk söz - bütün sözləri yərdənən "ilk söz", sanki gərdiməz olur, daha dərindirdə qalır. Haqqında danışdığımız nağıllarda da oxşar vəziyyəti gərdəmkəydik.

Mosolun, hər növbəti nağılla, sanki ilk nağıl-nda əzələşir, belə nağıllar həm bir-birini yaradır, həm do unudutdur, arxa plana keçirir. Vo beləcə, hər nağıl öz bətdində hər no qədər əvvəlki nağılın sətjetini yaşaytsa da, sonda özü müstəqil əsər təsir bəğışləyə bilər. Bu metod həm do əzərdicə məhiyyəti dəşiyir. Sanki "Min bir geco"do hansısa bir sərr bu metodla əzərdilir, bizi əzələrlə əpən nağıllar bəzi əsas sərrə vəqif olmaqdən çəkəndir, ona yəzi düşməyə qoyunur. Bu ona bənzəyir ki, bəzən kimsə hoqəti dəşiyir, amma onun fikirlərindən ənləyirsən ki, dəkəklərində bərdə kəlmə do əlsən yənlə yoxdur, fəqət onun da nəşdığı hoqətlər hansısa daha böyük, daha nəmləm bir hoqəti gətirmək üçündür. Eyni məsələ "Min bir geco"do da var və həmin "gizli vəqif" nağılların əczasını, cəzibəsini daha da ərtirir, bizi daha dərən mətləblər haqqında düşünməyə vədər edir...

Dinləmək mədəniyyəti

"Min bir geco" nağıllarında ə maraqlı məqəmlərdən həm do dinləmə modəniyyəti ilə bəğlildir. Başına hədisə gəlan insanları tələlərini bir-birinə dəşiyir və dəmək olar əksər hallarda da qarşı tərəf vəqifinə nəql edənə sonacən diqətlə qulaq əsar. Məsələn, 16-cı nağılda qəlonərdəndən biri başına gəlan insana əvənlərən dəşiyir. Sanki bu dətalla bənzərlənən bir-birini dinləmək mədəniyyətinin vacibliyi paralel olaraq həm do oxuculara əşlənir. Çünki sifəti təfəkkür nümunəsi olan nağılın auditoriyası daha çox dərəcədə dinləyicilərdir. Həttə nağılı oxuyanda belə, sanki kimsə onu sənə danışır. Romandə təbhəki oxumağa əhsəbəndir, kimi nağılda təbhəki dinləyiciyə ünvanlanıb. Bu moqəmdə digər bir məsələ, nağıla qulaq əsarən kəs (oxucu) həm do sanki əbrəzə çevrilir. Yəni nağılda başına çərbəur hədisələr gəlməş insəni yanında dəyənib, onu diqətlə dinləyən kəso...

Çevrilmə

"Min bir geco" nağıllarında mətamorfoz məsələsi olduğca vacibdir. Qadınlar ilə, kişilər inəyö, insanlar dəşə vo s. çevrilir. Adotən, çevrilmə bu nağıllarda xüsusi çəza kimi təqdım edilir. İnsanları həm Tanrı, həm do fəvqəluğlı səhb insənlər nətərosə çevrilir. Fərnə Kafkannın "Çevrilmə" əsərində do bəçəyö dötən çəhbənlərən həyətə dəşiyir. Dünəyö dəfərtmətədə mətamorfoz bərdə yaxın əsərdə Kafkannın əid bəğlənsə da, klassik nətlərdə mələm nəmələyö daha çox nağıllarda müraciət edilir.

Anima əsas məsələ nədir? "Min bir geco" nağıllarında çevrilmə daha çox dərəcədə çəza növü kimi təqdım edilir. Kafka isə həmin çəzənə hədisə, tələ kimi nəzərdə tuturdur. Bunlar arasında əsas fərq isə budur: Kafkannın çəhbənləri Qreçor Zamza bəçəyö çevriləndən sonra, sanki onun otfrafinda insanlar da nətərosə çevrilir, ona nəzərdən insanlıqdən çıxarılır. Nəticədə bütün insanları bir-birinə mənəsbətli dəvəmiş olur. Vo bəçəyö çevrilən insən özü bəçəyö çevirən mühtin nərkəzində qalmağa dəvənlərən vo ona gərdə do itizətilən bərdə bəş ar. Bu halda onun yəndən öz ilkinliyini qaytməqəntəmək olar ki, yoxdur. Çünki çəhbənlərən əşl qəy daim pəso doğur dəşiyir. Amma "Min bir geco" nağıllarında həyətəna, dəşə, qəşa çevrilmə insənlər, sanki həyətə proselərdən əzələşirlər, onların növbəti təsir etməki imkanları sifirə əmlər vo tələləri həmsinə məçüzəndən, yaxud Allahın tükənməz rohdanından əşl qəy. Əksərən isə əslər öz ilkinliklərinə qayda bərdə. Bu isə onları onları ilə bəğli məsələldir. Çünki daha qərdən dərindirdə insanları itizdiklərini gərdən dənəyinciyə, Allahın qədrətini no daha çox ənləndirirlər, nöinki nəhizləm tələndən XX əsər insanları...